

Összegzés, javaslatok

A két évtizede folyó és az elmúlt három évben az OTKA kutatás keretében megismételt és aktualizált kutatásunk eredményeit a következőkben foglaljuk össze:

A Balaton és környezete az elmúlt kétszáz évben végrehajtott radikális tájformálás eredményeképpen a természetes tóból egy szabályozott, de még nagy fokú önszabályozó képességgel rendelkező „természetszerű” tóvá vált, hiszen a vízszintjének magasságát, a partvonalainak helyzetét, feltöltődésének mértékét (kotrások), nádasainak a helyét, élővilágának gazdagságát, de a part menti területek „célszerű” hasznosítási módját is már többnyire a humán szempontok határozzák meg. Ebben a formájában is a térség táj- és ökológiai értéke, gazdasági szerepe nemzetközi jelentőségű. Az alapvető kérdés az, hogy hogyan lehet – mindenek előtt a térségben élők, de az egész ország szempontjából fontos – gazdasági potenciált úgy kihasználni, hogy a tájértéke, ökológiai jelentősége is tovább javuljon. A Balatont és környezetét mindenek előtt a természeti (vize, élővilága) és tájértékei emelik ki a tájak sorából. A térség jövőjét alapvetően az határozza meg, hogy a térség fejlesztése során mennyire sikerül az ökológiai, ökonómiai és tájfejlesztéshez kapcsolódó követelményeket úgy összehangolni, hogy azoknak minden területre kiterjedő szinergikus hatásuk érvényesülni tudjon. Bármelyik terület egyoldalú előtérbe helyezése más területek indokolatlan korlátozását, a terület értékének és az ott lakók életminőségének a romlását eredményezi. Ez nemcsak a kizárólag haszonelvű gazdasági fejlesztésekre érvényes, hanem a túlméretezett ún. természetvédelmi beavatkozásokra is, mert nem teremthető már természetes táj ott, ahol több százezer ember él, ahol egyes napokon közel 1 millió ember tartózkodik, és ahova kb. 10 millió ember látogat el évenként. Ez a 10 millió ember nemcsak a környezetnek és kiemelten a víznek a tisztaságát, a táj ápoltságát, a szolgáltatások magas színvonalát, sokszínűségét követeli meg, hanem azt is, hogy ne csípjék össze a szúnyogok és a böglyök, a fákról ne potyogjanak a hajukba a hernyók, a fürdőhelyeken homok legyen a talpuk alatt, és ne iszapba kelljen járniuk. Kellő és tudatos fejlesztéssel, szervezett fenntartómunkával ezek az igények a természeti értékek megőrzése mellett is színvonalasan kielégíthetők.

Ha a térség fejlődését történeti léptékben nézzük, akkor a két legmeghatározóbb negatív elemnek a fejlesztéseknél a **megkésettséget** és a **komplexitásnak**, a térségi szemléletnek a hiányát tekinthetjük. A megkésettség napjainkig egyrészt abban mutatkozik meg, hogy milyen utólagos erőfeszítések történtek, illetve történnek az adott időszakban már természetesnek tűnő igények kielégítésére, és az igények fokozatos növekedése miatt az igények és az adott fejlettségi szint közötti eltérés változatlanul jelentkezik, ami jórészt a

fejlődéshez szükséges elégséges tőke hiányával és a **fejlesztések összehangolatlanságával** magyarázható. Ez a megkésettség azonban már a XIX. század vége óta a lakosság felkészültségére is jellemző. Ennek az alapvetően elmaradott, városhiányos, agrár jellegű térségben élő embereknek az életmódja, tudása, környezetével szembeni igényessége, iskolázottsága nem felelt, illetve felel meg a turizmus, főleg az igényes nemzetközi turizmus követelményeinek. Az elmúlt évtizedekben mind a művi elemek, mind pedig a humán tényezők tekintetében nagyon komoly fejlődés következett be, de ez a deficit mind a két téren napjainkig érzékelhető. A másik nem kevésbé fontos tényezőnek a fejlesztéseknél a **komplexitásnak** és az **összehangoltságnak** a hiányát tekinthetjük. Az egyedi feladatok megoldására irányuló ágazati, illetve települési fejlesztések esetén egyrészt nem voltak tekintettel a fejlesztés során megvalósuló létesítménynek más termelőkre (ágazatokra) kisugárzó hatására, másrészt pedig a fejlesztések megvalósulása során sohasem a térség egészében, hanem legfeljebb egy település érdekében gondolkodtak, és térségi szemlélet, megfelelő összefogás nélkül gyakran párhuzamos fejlesztések valósultak meg nem kielégítő színvonalon. Ezáltal nőtt a tőkelekötés úgy, hogy az elégtelen színvonal miatt jelen van az elégedetlenség és a rossz tőkehatékonyság is.

A Balaton Régió gazdasági alapját a terület veszélyeztetett értékei (a víz és a táj) jelentik és az arra épülő turizmus, az ahhoz kapcsolódó szolgáltatások képezik azt a gazdasági ágazatot, amely a Régió egészét dinamizálni képes akkor, ha más gazdasági ágazatok fejlődését sikerül a turizmussal összehangolni. Ez a kapcsolat rendkívül fontos, mert az adott térség túl nagy, és azon belül a turizmus túl koncentráltan (part menti települések, főleg városok) jelentkezik ahhoz, hogy a térség egészének fejlesztését, és az ott élő népesség foglalkoztatását meg tudja oldani.

A térség fejlesztésénél legfontosabb megoldandó feladatot a tó vízminőségének labilis állapota, a népesség fogyása, elöregedése és a szakképzett fiatalok elköltözése, a tó nehézkes megközelíthetősége, a turizmus visszaesése és a mezőgazdasági területek kultúrállapotának leromlása jelenti. A térség fejlesztésének kulcsa a tó vízminőségének javítása; ennek érdekében tovább kell mérsékelni a tóba jutó mindenféle (por, iszap, növényi tápanyag) szennyezést és folyamatos gondozással (nádasok karbantartása, iszap eltávolítása) csökkenteni kell a tó vízminőségének labilis állapotát kiváltó belső tápanyag-terhelést.

Ha a Régió népességének alakulását, a humán erőforrás helyzetét vizsgáljuk, akkor azt tapasztaljuk, hogy

- 2000-től kezdve csökken a népesség, mert a szülések alacsony számát és a halálozások magas arányát már nem ellensúlyozza a beköltözők száma;

- a népesség elöregedik, amit még fokoz az is, hogy a beköltözők között már nagy számban vannak a nyugdíjasok (legsűrűbben Keszthely környékén);
- a népesség iskolázottsági szintje a 8. osztályt elvégzettek alapján kedvezőbb az országos átlagtól, de veszélyt jelent a fiatalok és főleg a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkező fiatalok elköltözése a régióból, amely a magas képzettséget igénylő munkahelyek hiányával magyarázható;
- a foglalkoztatási helyzet jobb az országos átlagnál, de a parttól távolabb romló és rendkívül idényszerű, hiányoznak a kvalifikáltabb felkészültséget igénylő munkahelyek és alacsonyak a jövedelmek.

A népesség alakulása jelzi, hogy a Régióban a népesség és főleg a fiatal szakképzett munkaerő megőrzése csak akkor lehetséges, ha növelni tudják a magasabb képzettséget igénylő munkahelyek számát. Erre elsősorban a szolgáltatások (pénzügyi, turisztikai, egészségügyi stb.) fejlesztése és a térség jó logisztikai helyzetének (közúti, légi) kihasználása nyújt lehetőséget. Nagyon fontos az is, hogy ezeket a tevékenységeket mennyire lehet kiterjeszteni a háttértelepülésekre is. A megnövekedett igényeknek – főleg az idegenforgalmi, vendéglátó ismeretek stb. – azonban a képzési rendszer minden szintjének (ifjúsági és felnőtt oktatás) meg kell felelnie.

Az előzőekben említett megkésettségből adódó és a térség fejlődését korlátozó, feltétlenül kiküszöbölésre szoruló hiányosságok a következők:

- A vízvédelmi rendszer hiányosságainak pótlása:
 - Kis – Balaton II. ütemének megépítése.
 - Vízfolyások rendezése, ülepítő tavak és nádas szűrőmezők létesítése.
 - Településekről lefolyó csapadékvíz ülepítése, tisztítása.
 - Sió rendezése, tisztítása (A Sió – csatorna jelenlegi állapotában csak 40 m³/sec áteresztőképességgel rendelkezik a Simontornya környéki szűkület miatt. Ez nem teszi lehetővé a Sió-zsilip 80 m³/sec kapacitásának a kihasználását. Nem kevésbé fontos az sem, hogy a Sió vizét a környező települések tisztítatlan szennyvizei erősen elszennyezik.)
- Infrastruktúra hiányosságainak pótlása:
 - Közlekedés:
 - A Balaton megközelíthetőségének javítása közúton és vasúton. Meg kell haladni azt az állapotot, hogy a megközelítésben csak a Budapest

irányú forgalmat vizsgálják. Legalább ilyen jelentősége van a déli (Kaposvár, Pécs), illetve észak, északnyugati (Győr, Sopron) irányú vasúti és közúti kapcsolatoknak, amelyeken a Balatonra irányuló nemzetközi forgalom is lebonyolódik.

- A helyi (települések közötti és part körüli) közlekedés fejlesztése és összehangolása (közlekedési szövetség létrehozása).
 - Átmenő (nemzetközi) forgalom elvezetése a tó partjáról (a nyugati és északi part helyzete súlyos).
 - Légi közlekedésben a sármelléki repülőtér korszerűsítése, a szentkirályszabadjai repülőtér üzembe helyezése.
 - A balatoni kerékpár körút teljes kiépítése, szolgáltató hálózattal való kiegészítése.
- Vízellátás – szennyvízkezelés: Regionálisan szervezett rendszereknek az egész üdülőkörzetre való kiterjesztése. A rendszerekre való rákötés kikényszerítése, szikkasztás megtiltása.
 - Hulladékkezelés: Regionális hulladékgyűjtő, -válogató, -lerakó rendszerek megvalósítása.
 - Gázellátás: A hálózatnak az egész üdülőkörzet területére történő kiépítése.
 - Vendéglátás: Minden fogadóhelynek (szállodák, campingek, ifjúsági táborok) egymástól jól elhatárolt fejlesztése (minőségi tömegetturizmus) és a legigényesebb vendégkör fogadására egy ötcsillagos szálloda megépítése (javasolt hely: Tihany), illetve a déli parton a családi üdülés céljából üdülőfaluk építése.
- Igényes időtöltés feltételeinek megteremtése:
- A sport feltételeinek a javítása:
 - Átgondoltan és a Balaton egészében kistérségi szinten összehangoltan csónak és vitorlaskikötők (csónakházak), horgásztanyák kiépítése, strandok folyamatos fejlesztése.
 - A Sió-csatorna fejlesztésével a motoros vízi sport lehetőségének a megteremtése.
 - Területileg összehangoltan wellness fürdők, fedett sportcsarnokok (tenispályák), lovas központok, golfpályák, túra-kerékpáros és motoros pályák, sárkányrepülő, hőlégballon, vitorlásrepülő pályák hálózatának a kiépítése.

- A kulturális feltételek javítása:
 - Térségi szinten összehangoltan kiépített kulturális központok, szabadtéri színpadok, szórakoztató centrumok (javasolt Szántód), könyvtárak (Siófok, Keszthely, Balatonfüred) hálózatának a létesítése.
- Termelés:
 - Ipar: Lehetőleg a térség jellegéhez, a turizmus igényeihez igazodó iparfejlesztés, főleg a nem part menti, ún. háttértelepüléseken.
 - Mezőgazdaság, erdőgazdaság:
 - Jelentős szőlő- és gyümölcsstermelési kultúrával rendelkező térségekben a kultúrák fennmaradásának a támogatása, ösztönzése.
 - A nagyméretű, kihasználatlan gyepterületeken legeltetési állattartás.
 - A táj ápoltságának, kultúrtáj jellegének a javítása, parlagok megszüntetése.
 - Erdőállomány növelése, külterületi és zártkerti parlagok erdősítése.
 - A helyi mezőgazdasági hulladékokra és nádra alapozott energiatermelés.
 - Szolgáltatások:
 - Kiemelten a szállodai, pénzügyi, vendéglátói, egészségügyi szolgáltatások fejlesztése, amelyek közvetlenül, vagy közvetve a turizmus igényeit elégítik ki.
 - A déli part nemzetközi főútvonala mentén regionális jelentőségű logisztikai központok kiépítése (pl. Marcali).
 - Helyi agrárpiac (nagybani piac) kiépítése (Siófok térségében).

A felsorolt hiányosságok többségének megszüntetésére, és a térség számára létfontosságú fejlesztések megvalósítására a nagy számban készülő fejlesztési tervekben már konkrét javaslatok vannak. Megvalósításuknak azonban számos feltétele van.

Fejlesztési források biztosítása

Visszatérő gond a már meghatározott feladatok megoldásához szükséges **fejlesztési források hiánya**. A probléma az, hogy azokat szinte mindig és minden célra az államtól várták, azzal az indokkal, hogy mennyi jövedelmet vontak ki a Balaton üdülőkörzetéből. Az elvonás azonban nemcsak ezt a térséget érinti, és az is kérdés, hogy a különböző cégek (szállodák, kisvállalkozások) által kivont jövedelemből mennyi került az állam kasszájába. Az állam az utolsó 30 évben kiemelten támogatta a térséget. Ezt jól mutatja az, hogy csak a Kis-

Balaton visszaállítása jelen értéken kb. 37 milliárd Ft-ba kerül. Az eredményből látható, hogy ez a támogatás – mint ahogy az országban szinte sehhol – nem volt elegendő egy nemzetközileg versenyképes üdülő régió kialakításához. A fejlesztési források tehát nem voltak elegendők, de arra vonatkozólag sehhol sincs leírás, hogy a térségbe jutott fejlesztési forrásokat milyen hatékonysággal használták fel. Mennyi volt a párhuzamos fejlesztés? Mennyi volt a kikövetelt, de teljesen felesleges beruházás?

A kedvezőbb eredmények érdekében arra is szükség van, hogy a térség a saját, nem is jelentéktelen erőforrásait mobilizálja, kellően kihasználja. Sokkal nagyobb mértékben kellene az önkormányzatoknak is fellépni a helyi adók beszedésében, és a vállalkozásoknak is sokkal több erőfeszítést kellene kifejteniük a feladatok megoldásában. Ez is jórészt összefügg az önkormányzatok tudatos fejlesztő munkájával (pl. Hévíz).

A kistérségi fejlesztési tervekből világosan látszik, hogy az az egyes települések saját prioritásainak a gyűjteménye, amely megvalósulása esetén valamit javít az adott település helyzetén, de kistérségi szinten sem indukál határozott fejlődést. A térség fejlesztését az egyes települések pályázataira alapozni azért sem lehet, mert a pályázat elnyerése esetleges, saját forrás hiányában eddig sem tudott nagyon sok település pályázni, és a települések pályázatai sem kellően összehangoltak. A térség helyzetében átfogó javulást eddig is a kiemelt állami beruházási programok tudtak elérni, amelyhez az egyes önkormányzatok, vállalkozások kapcsolódni tudtak (pl. alapvető infrastruktúra fejlesztése). Az elmúlt években jelent meg a térségben az a befektetői kör, amely részben átvállalja az állam korábbi feladatát, és az egész partvidékre vonatkozóan átfogó turisztikai fejlesztési elképzelésekkel rendelkezik.

A fejlesztési szemlélet megváltoztatása

Feltétlenül szükség lenne a fejlesztési források koncentrálására és a fejlesztések térségi összehangolására. Ehhez az eddigieknél nagyobb együttműködési készségre és jobb partneri kapcsolatra (a kicsit és a szegényeket is egyenrangú partnerként kellene kezelni) lenne szükség. Ehhez le kellene számolni néhány hamis illúzióval (pl. az iskola hiánya a települések halála!). Például sok szó hangzik el arról, hogy megmarad-e az iskola, de arról nem hallani, hogy milyen képzettségi szinten kerülnek ki a gyerekek az egyes iskolákból. Az általános iskola egyébként is csak a 7-14 éves gyerekek képzésére szolgál, kérdés, hogy ki foglalkozik a 6 évesnél fiatalabb gyerekekkel és a 14 évnél idősebb fiatalokkal. E téren a gondot jól jelzi pl. a térségben lévő bölcsődék 150-170%-os kihasználtsága.

Ahhoz, hogy az emberek és főleg a fiatalok jól érezzék magukat egy településen arra van szükség, hogy ha munkát vállalnak, akkor az 1-6 éves gyerekeiket olyan helyen tudják

elhelyezni, ahol szakszerű és gondos ellátásban részesülnek, az iskolában olyan képzést és nevelést kapnak, amely versenyképessé teszi őket saját korosztályukkal, a 14 évnél idősebbek esetében pedig szükség van a szabadidejük kulturált és irányított eltöltésének biztosítására. Ezeket a feladatokat csak kistérségi szinten központosítva lehet megoldani, ahol kellően felszerelt létesítmények és szakképzett személyzet áll rendelkezésre. E mellett azonban szükség van minden településen olyan faluházra, ahol az idősek és a fiatalok találkozása és időtöltése is megoldott. A feladatok koncentrálása a kis távolság ellenére nehézkes közlekedési viszonyok miatt feltételezi a falugondnoki rendszert és a szállításban szükséges kisbuszok beszerzését. Lehet, hogy ez a megoldás nem olcsóbb, de hatékonyabb. Ezeket a kistérségi központokat úgy kellene felszerelni és üzemeltetni, hogy azok egész évben üzemeljenek és térítés ellenében a nyaralóknak is rendelkezésre álljanak, a turizmus érdekeit is szolgálják (pl. iskolai sportszarnokok, uszodák, bölcsődék, internetes központok stb.). Több település tudna foglalkoztatni kulturális és sportprogramokat szervező szakembereket, akik egyes településeken csak a hét bizonyos napján jelennének meg.

Nagyon fontos hangsúlyozni, hogy a központi létesítmények nem egy település létesítményei, hanem az összefogásban résztvevő mikrotérség településének mindegyikéi.

A fejlesztéshez szükséges statisztikai adatbázisok biztosítása

Elfogadhatatlan, hogy a Balaton Kiemelt Üdülőkörzetének nem alakult ki egy egységes statisztikai rendszere. Tanulmányok és fejlesztési tervek születnek nagy számban úgy, hogy megbízható adatokkal nem rendelkeznek. Így pl. nincs pontos és folyamatosan aktualizált statisztika a régió területének használati módjáról (művelési ágak), állatállományáról, az ipari és szolgáltató tevékenységéről, azok méretéről.

A másik gond, hogy az egyes szakágazatok adatai nem állnak egy helyen rendelkezésre. A térség társadalmi és gazdasági helyzetének értékelésében ma már fontos szerepet tölt be a Balatoni Integrációs Kht. Társadalomtudományi Kutatócsoportja (Balatonfüred), amely nemcsak végzi, de koordinálja is a kutatásokat. Rendkívül nagy előnye a folyamatos helyi jelenlét és a közvetlen információszerzés, de a statisztika hiányosságait nem pótolja.

Több figyelmet kell szentelni a fejlődésben lemaradt háttértelepüléseknek.

A fejlesztéseknél a fő hangsúly a jövőben is elsősorban a partmenti településekre irányul, de a települések összefogásával – kistérségi szinten – támogatni kellene azokat a termelő és szolgáltató jellegű (pl. sport) beruházásokat, amelyek csak a háttértelepüléseken

valósíthatók meg, vagy a jellegük, környezeti hatásuk miatt jobb, ha ott valósulnak meg, ezzel enyhítenek a háttértelepülések foglalkoztatási gondjain is, de összességében fejlesztésük az egész térség érdekeit szolgálja.

A térség közigazgatási helyzetének javítása.

Sok gondot okoz a térség lehatárolása, amely egyben egyik oka a statisztikai adatok hiányának és a térségre vonatkozó adatok bizonytalanságának. Jobban kezelhetővé tenné a helyzetet, ha azt legalább részben rendezni lehetne, és egy-egy település miatt nem kerülne egy kistérség a Régióba.

A Régió irányításához kapcsolódó, mindenre megoldást jelentő elvárások azonban túlzottak. A regionális intézmények szétszórása, a régióközpont hiánya már önmagában is belső feszültségekre, az együttműködés hiányára utal, de még inkább azt jelzi, hogy a 164 település fele nem tagja az Önkormányzati Szövetségnek, illetve valamilyen önkormányzati társulásnak. A külső erőforrásokért folyó versengés mellett legalább olyan hangsúlyt kellene kapnia a települések szolidaritásának és együttműködésének.

Szakhatóságok együttműködése, a fejlesztésért vállalt felelőssége

Jelentős feszültséget okoz a szakhatóságok merevsége, alacsony fokú kompromisszum- és együttműködési készsége, egyoldalú érdekérvényesítése. Emiatt a Balaton vízvédelme és a terület racionális hasznosítása is sokszor sérül. Komoly konfliktus alakult ki a nádgazdálkodás (elhalt nád rontja a vízminőséget, de az avas nád a madarak élőhelye), és a kotrási iszap elhelyezése miatt a vízügyi és a természetvédelmi hatóságok között. Hasonlóan komoly konfliktusforrást jelent a szőlőtermelésben a biotermesztés egyoldalú erőltetése (szőlészek javaslata az integrált termelés), valamint a gyepterületek erőszakos kiterjesztése akkor, amikor az állattenyésztés már szinte megszűnt, és a meglévő területek is elvadulnak. A gyepterületek szükséges felértékelése miatt a természetvédelem nem támogatja, inkább akadályozza a víz védelmét és a táj fejlesztését leginkább segítő, és gazdaságilag is fontos erdősítési programokat. Teljes tévedés romantikus parasztgazdaságokat álmodni a térségbe, mert piaci körülmények között az nem működik, díszletként pedig csak jelentős költséggel tartható fenn. Az ellentmondást jól mutatja, hogy ugyan nem engednek a háttérterületeken sem új murva- és kőbányát nyitni, de a Keszthelyi-öböl tájképét változatlanul rontják a működő bányák okozta tájsebek. A fejlesztésekhez viszont építőanyagra szükség van, és azt valahol ki kell termelni, a nagy távolságokból történő szállítás pedig jelentős környezetterhelést okoz. Ezek a kérdések megoldhatók, ha reálisak, a

térség egésze érdekeinek figyelembevételével határozzák meg a feladatokat, és nem az ún. védett területek extenzív kiterjesztésére törekcszenek.

A természetvédelem egy rontott ökoszisztémát próbál megőrizni, a természetes szukcesszió miatt reménytelen módon. A XXI. században az ökológiai értékek feltárása, megőrzése nem szűkülhet le csak egyes területekre, ez általános feladat, különleges védelmet viszont az ún. magterületek igényelnek. Tudomásul kell venni, hogy a Balaton és környéke már nem természetes táj, és az ún. vad, természetes állapot fenntartása ma már az egész térség sérelme nélkül nem képzelhető el; pl. ha a Kis-Balatont nem fogják tisztítani és megóvni, akkor egy-két évtized után nem fogja tudni betölteni vízvédelmi funkcióját.

Az önkormányzatok területi felelősségének növelése

Sokkal nagyobb szerepet kellene vállalnia az önkormányzatoknak a kül- és belterületeik kultúrállapotának fenntartásában. Ennek érdekében sokkal következetesebben kellene érvényesíteni azokat a jogszabályokat, amelyek a területek ápolására, művelésére (pl. parlagfű-irtás) vonatkoznak. Az alapvető infrastruktúra megteremtése után a fejlesztések során már a települések egészében, kül- és belterületében egyaránt kellene gazdálkodni. Ennek részét képezhetné az is, hogy elhagyott, műveletlen területek felvásárlásával közösségi célra eredetsávokat, közösségi erdőket, fasorokat hozzanak létre. A térség esztétikai hatása növelése érdekében szükség lenne arra, hogy az utak mellett olyan növényeket termeljenek, amelyek a turisztikai szezonban virágoznak (pl. csillagfürt, napraforgó stb.), és ezért a gazdálkodók támogatást kapnának.

Térségre jellemző speciális támogatási igények

A térség vonzerejét növelő, turisztikai élményt fokozó, de önmagában nem gazdaságos tevékenységek fenntartása esetén lenne fontos. Ilyen például

- a térség tájképi értékét befolyásoló és legjobb minőségű bort adó, de nehezen művelhető és fenntartható területeken a szőlőtermesztéshez adott támogatás,
- a táj fenntartását elősegítő, turisztikai értékét növelő extenzív, legelőre alapozott állattartási formák fenntartása,
- turisztikai látványosságot is jelentő vadsparkok létesítése és fenntartása, és végül
- az előzőekben már említett parlagon lévő külterületi, zártkerti ingatlanok hasznosítása.

Ezek alapvetően önmagukban sohasem megtérülő gazdasági tevékenységek, speciális támogatás nélkül megvalósíthatatlanok.

Felhasznált irodalom

1. A Balaton - felvidéki Nemzeti Park. Térkép. Balaton - felvidéki Nemzeti Park Igazgatóság. Csopak, 2005.
2. Kis – Balaton. Térkép. Balaton - felvidéki Nemzeti Park Igazgatóság
3. A Balaton Nyugati Vízgyűjtő térségi meliorációs tanulmányterve. AGROBER, Budapest, 1984.
4. A Balaton regionális környezetvédelmi kutatása c. OKKFT-program 1981-83 évi részeredményei. Természettudományi Kutatások. OKTH. Budapest, 1984.
5. A Balaton regionális környezetvédelmi kutatása c. A/12 jelű OKKFT-program (1981-85). Ajánlások, javaslatok. Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal. Budapest, 1986.
6. A Balaton Régió Fejlesztési Stratégiája. Stratégiája: 2007-2013 Helyzetelemzés kivonat. Balatoni Fejlesztési Tanács 2005.
7. A Balaton Régió stratégiai fejlesztési programja 2002-2006. Balatoni Integrációs Fejlesztési Ügynökség Kht. Siófok, 2001.
8. Balaton Régió stratégiai fejlesztési programja, helyzetelemzés és SWOT aktualizálása. (munkaanyag). Balatoni Integrációs Fejlesztési Ügynökség Kht. Siófok, 2005.
9. A Balaton üdülőkörzet 1996-2002. KSH Veszprém Megyei Igazgatóság. Veszprém, 2003.
10. A Balaton Üdülőkörzet hosszú távú fejlesztési programja (1985-2000). Építési és Városfejlesztési Minisztérium, Országos Tervhivatal, Országos Vízügyi Hivatal, Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal, Belkereskedelmi Minisztérium. Budapest, 1984.
11. A Balaton Üdülőkörzet területén az erdő- és vadgazdálkodás, halászat-horgászat és a turizmus összehangolt fejlesztése. Készült a Balaton Fejlesztési Tanács megbízásából. Balatonfüred, 2000.
12. A Balaton Üdülőkörzet szennyvíz-elvezetése és – tisztítása. Dunántúli Regionális Vízmű Rt. Kézirat. Siófok, 2000.
13. A Balaton Üdülőkörzet szennyvíz-elvezetése és – tisztítása. Dunántúli Regionális Vízmű Rt. Pécs, 2006.
14. A Balaton Veszprém megyei üdülőkörzetének rendje. A Veszprém Megyei Tanácsa 1/1983. sz. rendelete.
15. A Balaton vízutánpótlási lehetőségeinek vizsgálata. 15. kötet. VITUKI Budapest, 2002.
16. A Balatoni Hajózási Rt vitorlásokötők fejlesztési programja 2002-2012. Siófok, 2002.

17. A Balatoni turizmus fejlesztési koncepciója és programja. LT Consorg Kft. Balatonfüred, 2005.
18. A balatoni turizmus fejlesztési koncepciója és programja. Mellékletek. LT Consorg Kft. Balatonfüred, 2005.
19. A Balaton üdülőkörzetének idegenforgalma 2000-2005. KSH Veszprémi Igazgatósága. Veszprém, 2006. Internetes forrás.
<http://portal.ksh.hu/pls/portal/docs/PAGE/VESZPREM/KIADVANYOK/ELEMZESEK/2006EV/BALATON2005.PDF> 2007-01-15
20. A BKÜ területén 1996 és 2003 között készült kistérségi programok. Balatoni Integrációs Fejlesztési Ügynökség Kht. Siófok. 2004.
21. Adonyi Mihály. A Balaton környéki szőlő- és bortermelés népgazdasági jelentősége. Kézirat. Budapest, 1979.
22. Balaton üdülőkörzet 1996-2002. KSH Veszprémi Igazgatósága 1996-2002. Veszprém, 2003.
23. Bányai Gergely: A kis- és középvállalkozási szektor és regionális vállalkozás fejlesztéslehetőségei a Balaton környékén. A Balaton Turizmus Fejlesztési Koncepciója és Programja. Melléklet.
24. Baróti Szabolcs: Zöld rapszódia. Aqua Kiadó. Budapest, 1988.
25. Behringer Zsuzsanna: A Balaton Régió turizmusa 2002-ben. Magyar Turizmus Rt. Kutatási Igazgatóság. Budapest, 2003.
26. Belyó P. – Becsei J. – Csokuti I. – Gernedol F.né – Kovács Cs. – Kovács Gy. – Lóránt K. – Pintér L.né – Szabó L.: A turizmus gazdasági hatása a balatoni régióban. In: Mahunka Sándor – Banczerowsky Jánosné (szerk.): A Balaton kutatásának 2000. évi eredményei. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 2001.
27. Bencze Imre – Katona Sándor (szerk.): Balaton regionális környezetvédelmi kutatása c. A/12 jelű OKKFT-program. 1981-83 évi részeredmények. Természettudományi kutatások. Budapest, 1984.
28. Bendefy László – V. Nagy Imre: A Balaton évszázados partvonalváltozásai. Műszaki Könyvkiadó. Budapest, 1969.
29. Bíró Péter – Herodek Sándor: A Balatonban őshonos halpopulációk minőségi és mennyiségi felmérése, állomány dinamikáik és trofikus kapcsolataik c. kutatás zárójelentése. MTA Balatoni Limnológiai Kutatóintézet, Tihany, 2002.
30. Bora Gyula – Kulcsár Dezső (szerk.): A Balaton környéki mezőgazdasági helyzete, fejlődési tendenciái és környezeti hatásai. MTA Tihanyi Biológiai Kutatóintézet – Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem. Budapest, 1979.

31. Bosznay Miklós: Állásfoglalás a Balaton vízszintszabályozása és a Balaton-térség vízpótlása kérdésében. Balaton Ankét. Keszthely, 1976.
32. (Buday-)Sántha Attila: Az iparszerű mezőgazdasági termelés környezetvédelmi vonatkozásainak ökonómiai szemléletű vizsgálata a Balaton térségében c. téma kutatási cél-kitűzése és a kutatást megalapozó szempontrendszer. Kézirat, Pécs, 1982. 22 p. Készült az MTA, OKTH és MKKE megbízásából.
33. (Buday-)Sántha Attila: A Balaton vízgyűjtő területén folyó mezőgazdasági termelés helyzetével és fejlesztési lehetőségeivel foglalkozó tanulmányok főbb megállapításainak összefoglalása és a kutatási szempontok és célkitűzések meghatározása. Soksz.: Pécs, 1983. 86 p. Készült az MTA, OKTH és MKKE megbízásából.
34. (Buday-)Sántha Attila és társai: Az agrártermelés helyzete, fejlesztési lehetősége és a fejlesztés feltételrendszere a Balaton Somogy megyei vízgyűjtő területén. Soksz.: Pécs, 1983. 266 p. Melléklet: 54 p. Készült MTA, OKTH és MKKE megbízásából.
35. (Buday-)Sántha Attila és társai: Az agrártermelés helyzete, fejlesztési lehetősége és a fejlesztés feltételrendszere a Balaton Veszprém megyei vízgyűjtő területén. Soksz.: Pécs, 1984. 338 p. Melléklet: 70 p. Készült az MTA, OKTH és MKKE megbízásából.
36. (Buday-)Sántha Attila és társai: Az agrártermelés helyzete, fejlesztési lehetősége és a fejlesztés feltételrendszere a Balaton Zala megyei vízgyűjtő területén. Soksz.: Pécs, 1987. 342. p. Melléklet: 67 p. Készült a Környezet és Vízgazdálkodási Minisztérium megbízásából.
37. (Buday-)Sántha Attila: Az agrárgazdaság strukturális változásának indoka, feltétele és várható lehetősége a Balaton Zala megyei vízgyűjtő területén. Kézirat, Pécs, 1987. Készült az Agrárgazdasági Kutató Intézet megbízásából. 147 p.
38. (Buday-)Sántha Attila: Környezetgazdálkodás (Részletes rész) – Második, átdolgozott kiadás. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 1996. 342 p.
39. Buday-Sántha Attila: A Balaton vízgyűjtő területén folyó agrártermelés helyzete, fejlesztési lehetősége és hatása a tó vízminőségére. OTKA Kutatás. (soksz.) Pécs, 2000. 98 p.
40. Csernátóni Lajosné (szerk.): Végrehajtási program készítése a Balaton Somogy megyei vízgyűjtőjén a vízminőségét befolyásoló mezőgazdasági tevékenység összehangolására a Balaton vízminőség védelme céljából. MÉM Növényvédelmi és Agrokémiai Központ Somogy megyei állomása. Kaposvár, 1982.
41. Farkas K. – Kárpáti L. – Kocsis A. – Pusztainé Sümeghy V. – Soós K.: A földbirtokrendszer szabályozása a Balaton régióban. In: Mahunka Sándor – Banczerowsky Jánosné (szerk.): A Balaton kutatásának 2000. évi eredményei. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 2001.
42. Habcsek László: A Balaton Régió demográfiai helyzete és népesség-előreszámítása, 1990-2041. Balatoni Integrációs és Fejlesztési Ügynökség Kht. Budapest, 2003.

43. Héder Sándor – Halász Tibor: A Balatonvidék környezetvédelmének és üdülési fejlesztésének erdészeti vonatkozásai. Balaton Ankét. Keszthely, 1976.
44. Horváth Vilmos – Kamarás Miklós: Reálisan a Balaton feliszapolódás elleni védelméről. Balaton Ankét. Keszthely, 1976.
45. Idegenforgalmi Évkönyv. 1986 KSH Budapest, 1987
46. Illés István (szerk.): Tavunk, a Balaton. Natura Kiadó. Budapest, 1981.
47. Illés István – Kovács István (szerk.): Idegenforgalom – Környezetvédelem – Balaton. MTA VEAB – Balatoni Intéző Bizottság. Veszprém, 1983.
48. Jakobi Ákos- Tendli Krisztina: A Balaton Régió infrastrukturális ellátottságáról- A Balaton Régió kommunális infrastruktúrája. In: Társadalmi-gazdasági állapotfelmérés a Balaton Kiemelt Üdülőkörzetében. Balatoni Project Task-4. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Regionális Földrajzi Tanszék, Balatoni Integrációs Kht. Társadalomtudományi kutatócsoport. Balatonfüzfő, 2006.
49. Jancsó Gábor: A Balatoni Üdülőkörzet települési szilárd hulladékkezelése. In: Mahunka Sándor – Banczerowsky Jánosné (szerk.): A Balaton kutatásának 2000. évi eredményei. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 2001.
50. Joó Ottó: A Zala szerepe a Balaton vízminőségvédelmében. Balaton Ankét. Keszthely, 1976.
51. Juhász István (szerk.): A Balaton 1982. Országos Környezet és Természetvédelmi Hivatal. Budapest, 1984.
52. Katona Ottó – Őrsi Katalin: Jelentés a Balaton vízgyűjtőjén. 2004. évben végzett vízgazdálkodási, környezetvédelmi tevékenységről. Közép-dunántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság. Közép-dunántúli Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Felügyelőség. Székesfehérvár, 2006.
53. Kis Balaton Térség agrárstruktúra és vidékfejlesztési programja. 3. operatív fázis. Gesztorszervezet: Sármelléki kistérség önkormányzata. 2000.
54. Kovács Antal: A Balaton és környezetének védelme. Magyar Vízgazdálkodás. 1981. 1. sz.
55. Kovács Ernő – Oláh Miklós – Bokor Ibolya: A külföldi állampolgárok ingatlanszerzésének gazdasági és társadalmi hatása a Balaton kiemelt üdülőkörzetében. Kézirat. Balatonfüred, 2005.
56. Kovács Ernő - Csité András - Oláh Miklós - Bokor Ibolya: Sziget a magyar tengeren; külföldi ingatlanulajdonosok a Balatonnál. Turizmus Bulletin X. évf. Különszám 2006
57. Kovács Kálmán – Rott Nándor: A Balaton somogyi vízgyűjtőjének mezőgazdasági jellemzői, különös tekintettel a melioráció és a környezetvédelem szempontjaira. Kézirat. Budapest, 1982.

58. KSH Idegenforgalmi Évkönyv. Budapest, 1986.
59. KSH Statisztikai Évkönyv. Budapest, 1980
60. KSH Statisztikai Zsebkönyvek. Budapest, 1999. , 2005.
61. Láng István (főszerkesztő): Környezet- és természetvédelmi lexikon I. kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest, 2002.
62. Lengyel Márton: A balatoni turizmus fejlesztési koncepciója és programja. Kivonat. LT Consorg Kft. Balatonfüred, 2005.
63. Lotz Gyula: A Kisbalaton és a Balaton. Balaton Ankét. Keszthely, 1976.
64. Lőcsei Hajnalka – Németh Nándor: A Balaton Régió gazdasági ereje. Comitatus. 2006. XVI. évf. 7-8. sz.
65. Lukács Károly: A Balaton. Magyar Szemle Társaság. Budapest, 1931.
66. Marjainé dr. Szerényi Zsuzsanna (szerk): A természetvédelemben alkalmazható közgazdasági értékelési módszerek. Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium Természetvédelmi Hivatala. Budapest, 2005. 49.o.
67. Marton István: A Balaton térség komplex gazdasági és turisztikai elemzése. Doktori diszertáció. Pécs, 2005.
68. Májer István: A Balaton vízpótlási lehetőségeinek vizsgálata. Vezetői összefoglaló. VITUKI. Budapest, 2002.
69. Májer János – Lakatos Anita: A Balatoni Borrégió szőlészetének és borászatának helyzete, fejlesztésének lehetőségei. FVM Szőlészeti és Borászati Kutatóintézet. Badacsony, 2002.
70. Májer János – Lakatos Anita: A magyar borvidékek komplex stratégiai programjainak megalapozása. (Balaton Régió borvidékei). FVM Szőlészeti és Borászati Kutatóintézet. Badacsony, 2004.
71. Mester Tünde – Polgár Judit – Kiss Kornélia: A Balaton régió turizmusa a statisztikák tükrében, 1990-től napjainkig. Turizmus Bulletin . 2006. X. évf. különszám
72. Mészáros Ernő – Schweitzer Ferenc: Föld, víz, levegő. Kossuth Kiadó. Budapest, 2002.
73. Michalkó Gábor – Vizi István: A Balaton borturizmusának földrajzi vizsgálata. Turizmus Bulletin. 2006. X. évf. különszám
74. Nemzeti Környezetvédelmi Program 2003-2008. Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium. Budapest, 2004.

75. Oláh Miklós: Egy rendhagyó régió. Balatoni Integrációs és Fejlesztési Ügynökség Kht. Balatonfüred, 2003.
76. Oláh Miklós: Szőlészek, borászok a Balaton borvidéken (agrárszociológiai vizsgálat) Balatoni Integrációs Fejlesztési Ügynökség Kht. Balatonfüred, 2003.
77. Oláh Miklós: (Ki)útkereső Balaton régió. Comitátus. 2006. XVI. évf. 7-8. sz.
78. Rákóczi László – Varsa Endre: A zalaapáti vízmérceszelvénnyre vonatkozó vízhozam- és hordalékjellemzők. Keszthely, 1976.
79. Szabó Ivánné: A Balaton és vízgyűjtője közötti kapcsolat és hatások elemzése környezetfejlesztési szempontból. Keszthely, 1976.
80. Szakértői vélemények. Az állattartó telepek környezetszennyező hatása a Balatonra és üdülőkörzetére c. jelentéshez. Mezőgazdasági Gépkísérleti Intézet Gödöllő, 1976.
81. Szalay Miklós: Összefoglaló előadás. Balaton Ankét. Keszthely, 1976.
82. Szappanos Ferenc: Vízrendezési és vízhasznosítási tevékenység hatásának vizsgálata a Balaton déli vízgyűjtőjén. Balaton Ankét. Keszthely, 1976.
83. Tátrai István – György Ágnes – Józsa Vilmos – Szabó István: A busa hidrológiai szerepének és hatásának a vizsgálata a Balatonban. A Balaton kutatás 2004. évi eredményei. MTA. Budapest, 2005.
84. Tátrai István – Herodek Sándor: Jelentős a betelepített halfajok állománya a Balatonban c. kutatási jelentésről. Tihany, 2001.
85. Turizmus Magyarországon 1990-2002
http://aranyinfo.aranyhomok.hu/binary/2004_12_14/37816_turizmus_Mo-n_1990-2002.pdf
86. Új Magyarország Fejlesztési Terv. Foglalkoztatás és növekedés – 2007-2013. Magyar Köztársaság Kormánya. Budapest, 2006.
87. Varga György: A Balaton ideiglenes vízszintszabályozási rendszerével kapcsolatos kutatások és tapasztalatok elemzése. Zárójelentés. Budapest, 2001.
88. Vörös Attila: A Balaton Kiemelt Üdülőkörzet közlekedési rendszerének jellemzői. In: Társadalmi-gazdasági állapotfelmérés a Balaton Kiemelt Üdülőkörzetében. Balatoni Projekt Task-4. Eötvös Lóránd Tudományegyetem Regionális Földrajzi Tanszék, Balatoni Integrációs Kht. Társadalomtudományi kutatócsoport. Balatonfüzfő, 2006.
89. Weininger Ilona – Kántor Béla: Szőlő vagy nyaraló? Magyar Mezőgazdaság. 1998. 53. évf. 44. sz.
90. 2000. évi CXII. Törvény a Balaton kiemelt Üdülőkörzet Területrendezési Tervének elfogadásáról és a Balatoni Területrendezési Szabályzat megállapításáról.

